

Grażyna Karmowska

Katedra Analizy Systemowej i Finansów

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Gospodarstwa rolne regionu nadmorskiego – konwergencja czy dywergencja

Wstęp

Polityka regionalna Unii Europejskiej ma na celu usunięcie dysproporcji w rozwoju gospodarczym i społecznym regionów w Unii oraz zapewnienie zrównoważonego wzrostu wszystkich jej obszarów z zachowaniem jej wewnętrznej spójności ekonomicznej i społecznej. Kraje członkowskie charakteryzują się dużym zróżnicowaniem stopnia rozwoju społecznego i gospodarczego, a także istnieniem jeszcze większych dysproporcji rozwojowych pomiędzy ich regionami.

„Obszary wiejskie w krajach UE 27 obejmują 90% terytorium i 54% ludności, są zatem szczególnie ważne z punktu widzenia przestrzeni życiowej społeczeństw. Na ich obszarze wytwarzane jest 42% wartości dodanej brutto (WDB) przy udziale 53% pracujących. W Polsce obszary wiejskie (delimitacja przeprowadzona zgodnie z typologią OECD) w 2008 r. stanowiły 93,2% powierzchni kraju, ale na ich obszarze mieszkało 38,9% ludności kraju. Nieco ponad 65% powierzchni obszarów wiejskich stanowią użytki rolne.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej istotnie zmieniło warunki działania rolnictwa, przemysłu spożywczego oraz całego otoczenia rynkowego polskiego sektora żywnościowego. Zmiany te wynikały głównie z objęcia polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną, która poprzez system płatności bezpośrednich zapewniła duży wzrost dochodów rolników i poprawę warunków życia tej grupy ludności oraz stworzyła zespół instrumentów regulacji rynków rolnych, ograniczających działanie mechanizmów rynkowych.

Instrumenty WPR mają jednak również swoje ograniczenia. Płatności bezpośrednie, choć przyczyniają się do poprawy sytuacji dochodowej rolników, osłabiają skłonność do przepływu ziemi pomiędzy gospodarstwami, a tym samym do zmian strukturalnych w rolnictwie”¹.

¹ *Kierunki rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście realizacji celów określonych w przygotowywanych obecnie dokumentach strategicznych*, ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez zespół ekspertów Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa 2010.

Głównym celem Wspólnej Polityki Rolnej, wg Agendy 2000, jest podnoszenie konkurencyjności rolnictwa. Aby sprostać konkurencji rynkowej konieczne będą istotne zmiany w strukturach gospodarstw rodzinnych, w tym przyspieszenie koncentracji ziemi i wzrost skali produkcji. Warunkuje to poprawę technologii i ekonomiki produkcji [Musiał 2010]. Wiatrak [2010] analizując wpływ polityki rolnej Unii Europejskiej na rozwój obszarów wiejskich zauważa, że konwergencja była jednym z celów nowej perspektywy finansowej lat 2007–2013. W dokumencie Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 zakłada się stworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

Od momentu uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej, w Polsce podejmowane są działania w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, które finansowane są z Europejskiego Funduszu Rolniczego Rozwoju Obszarów Wiejskich (programy rozwoju obszarów wiejskich) i Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (interwencje w zakresie regulacji rynków rolnych, refundacje w przypadku wywozu produktów rolnych do państw trzecich oraz płatności bezpośrednie) oraz ze środków krajowych.

W pierwszym okresie programowania, w latach 2004–2006, wsparcie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich było udzielane w ramach systemu płatności bezpośrednich oraz dwóch programów Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” i Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006².

Od 2007 roku rozwój obszarów wiejskich jest finansowany w ramach systemu płatności bezpośrednich oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013, na który składa się wiele działań (w części kontynuowanych z poprzedniego okresu programowania).

W rolnictwie o zróżnicowanej strukturze – z dominacją gospodarstw rodzinnych, o zrównoważonych systemach produkcji rolniczej – należy upatrywać szansy na podołanie wyzwaniu konkurencyjności rolnictwa, które współcześnie przyjmuje się za największe wyzwanie w sferze ekonomicznej. Siły rynku, zwłaszcza rynku globalnego, w warunkach nadprodukcji nieuchronnie prowadzą do rosnącej konkurencji – do natężenia motywu korzyści ekonomicznej (zysku) i pchają rolnictwo w kierunku dalszej koncentracji, specjalizacji i intensyfikacji. Podstawowy dylemat w zakresie konkurencyjności rolnictwa odnosi się do pola, na którym przychodzi konkurować oraz sposobu uzyskiwania przewagi konkurencyjnej. Należy liczyć się z modelem mieszanym, tzn. równocześnie będą funkcjonować gospodarstwa rolne ukierunkowane na produkcję masową oraz

² *Obszary wiejskie w Polsce*, wyd. GUS Warszawa, Olsztyn 2011.

gospodarstwa rolne ukierunkowane na produkty alternatywne. Zatem polityka rolna powinna tworzyć warunki do rozwoju gospodarstw różnych form współistniejących w ramach złożonej struktury, ewoluującej stosownie do wyzwań i warunków tworzonych przez ogólny rozwój kraju³.

Proces modernizacji rolnictwa w ramach całościowej reformy Wspólnej Polityki Rolnej ma między innymi na celu utworzenie silnych ekonomicznie, konkurencyjnych gospodarstw rolnych. Temu procesowi sprzyjać będzie upodabnianie się gospodarstw rolnych poziomem wskaźników gospodarczych. Tak rozumiana konwergencja (łac. *convergere*) jest przedmiotem badań tego opracowania.

Charakterystyka obiektu badań

Obiektem badań są polskie gospodarstwa rolne, które prowadzą rachunkowość rolną i charakteryzują się, co najmniej, minimalną wielkością ekonomiczną (2 ESU⁴).

Według badań L. Goraja⁵, sektor gospodarstw rolnych w Polsce składa się z dwóch podsektorów:

- 1) nietowarowe mikrogospodarstwa rolne – do 2 europejskich jednostek wielkości (ESU). Są to gospodarstwa, które można traktować jako wiejskie gospodarstwa domowe z ziemią rolniczą, pełniące jedynie ważną ze względów społecznych funkcję częściowo samozaopatrzeniową lub wyłącznie rezydencjalną,
- 2) towarowe gospodarstwa rolne (2 i więcej ESU).

W. Dzun i W. Józwiak ocenili, że w Polsce funkcjonują gospodarstwa, które uzyskują dobre wyniki ekonomiczno-finansowe i są zdolne do dalszego, dynamicznego rozwoju. Są to gospodarstwa powyżej 16 ESU, gospodarujące łącznie na około 5 mln ha, tj. 33,7% ogółu użytków rolnych (UR). Na granicy zdolności rozwojowych funkcjonuje około 146 tys. gospodarstw o wielkości ekonomicznej 8–16 ESU (gospodarują one na 2,5 mln ha UR – 17,1% ogółu UR). Część z nich można zaliczyć do grupy gospodarstw zdolnych do rozwoju. Podejmują

³ Kierunki rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście realizacji celów określonych w przygotowywanych obecnie dokumentach strategicznych, ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez zespół ekspertów Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa 2010.

⁴ 1 ESU (European Size Unit) = 1200 EUR.

⁵ L. Goraj, *Przestrzenne zróżnicowanie produkcji towarowej gospodarstw rolnych w Polsce*, Opinie i Ekspertyzy OE-149, 2010.

one bowiem inwestycje produkcyjne, ograniczając realne dochody przeznaczane na konsumpcję⁶.

W regionie nadmorskim, w skład którego wchodzi województwa zachodniopomorskie i pomorskie, zmniejsza się liczba gospodarstw do 5 ha UR, na rzecz gospodarstw większych. Zmniejsza się również ilość gospodarstw prowadzących działalność rolniczą.

Zadaniem postawionym w opracowaniu była odpowiedź na pytania: czy w okresie członkostwa w Unii Europejskiej (lata 2004–2010) gospodarstwa rolne regionu nadmorskiego osiągnęły poziom bardziej wyrównany czy raczej rozwój ich doprowadził do większego zróżnicowania gospodarstw w skali regionu. Czy nastąpiły istotne zmiany w strukturach gospodarstw rodzinnych, w tym zwiększona koncentracja ziemi oraz wzrosła skala produkcji?

Cel i zastosowane metody badań

Celem opracowania jest weryfikacja tezy, że w okresie członkostwa Polski w Unii Europejskiej wystąpiła konwergencja gospodarstw rolnych regionu nadmorskiego.

Obiektem badań były gospodarstwa rolne będące w systemie polskiego FADN, reprezentujące gospodarstwa o wartości ekonomicznej co najmniej 2 ESU i należące do regionu nadmorskiego (województwa zachodniopomorskie i pomorskie).

Badanie przeprowadzono na poziomie ogólnym, tj. wszystkich gospodarstw rolnych wchodzących w skład próby, oraz z podziałem na poszczególne typy działalności rolniczej, a ich oceny dokonano z wykorzystaniem metod statystycznych (przedziały ufności) oraz analizy wskaźników (wydajności, opłacalności, wartości dodanej i dochodów z gospodarstwa rolnego).

W celu oceny stopnia zróżnicowania rozwoju gospodarstw przyjęto⁷: wielkość ekonomiczną, standardową nadwyżkę bezpośrednią, wartość dodaną netto na osobę pełnozatrudnioną, dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny, wskaźnik wydajności kapitału, wskaźnik względnej opłacalności produkcji.

Przyjęto, że odpowiednią miarą pozwalającą ocenić konwergencję (zbliżanie się poziomu) poszczególnych mierników jest przedział ufności dla wartości przeciętnej [Kukuła 2003, s. 132].

⁶ W. Dzun, W. Józwiak, *Nowe życie gospodarcze*, Rolniczy Magazyn Elektroniczny nr 10, s. 24–26.

⁷ Definicje zgodne z metodologią FADN.

Przedziały ufności budowano na podstawie danych z prób dla poszczególnych lat 2004–2010. Dla każdego roku próba liczyła ponad tysiąc gospodarstw będących w polu obserwacji polskiego FADN.

Wyniki badań

Przeciętna powierzchnia użytków rolnych badanych gospodarstw rolnych w regionie nadmorskim w okresie 7 lat zmniejszyła się z ok. 83 ha w 2004 roku do 79 ha w 2010 roku. Powierzchnia gospodarstwa mówi o zasobie podstawowego czynnika produkcji gospodarstwa rolnego, jakim jest ziemia, nie jest jednak cechą, na podstawie której można określić czy jest one rozwojowe. Lepszym miernikiem struktury ekonomicznej gospodarstw niż ich obszar są stosowane w UE tzw. europejskie jednostki wielkości (ESU – *European Size Units*). Od 2004 roku używa się tych jednostek w Polsce do klasyfikacji gospodarstw.

Struktura gospodarstw rolnych według wielkości ekonomicznej w 2010 roku niewiele różni się od struktury z 2004 roku (tab. 1).

Tabela 1

Struktura gospodarstw według wielkości ekonomicznej [%]

Wielkości ekonomiczne	Rok	
	2004	2010
ESU < 4	2,65	3,71
4 ≤ ESU < 8	7,84	14,43
8 ≤ ESU < 16	28,95	29,76
16 ≤ ESU < 40	41,06	36,97
40 ≤ ESU < 100	14,65	9,92
ESU ≥ 100	4,84	5,21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Największe zmiany zaszły w gospodarstwach z przedziału <4; 8) ESU, czyli gospodarstw nieuważanych za rozwojowe, tylko raczej za socjalne. Ich ilość zwiększyła się o ok. 7 punktów procentowych. W kolejnych dwóch grupach ekonomicznych: <16; 40) – gospodarstw zachowawczych i <40; 100) – gospodarstw rozwojowych liczba gospodarstw zmniejszyła się o ok. 5%. Nieznacznie wzrósł udział gospodarstw najsłabszych, poniżej 4 ESU, oraz najsilniejszych, powyżej 100 ESU.

Z tej uproszczonej analizy wynika, że w regionie nadmorskim nie osiągnięto wzmocnienia gospodarstw prorozwojowych, powyżej 16 ESU, ponieważ ich udział w 2010 roku zmniejszył się do 52,1%, gdy w 2004 roku wynosił 60,55%. Również niekorzystnym zjawiskiem jest wzrost liczby gospodarstw socjalnych, a należałoby oczekiwać zjawiska odwrotnego.

W 2010 roku, w porównaniu do 2004 roku, zmieniła się struktura gospodarstw rolnych według działalności rolniczej (tab. 2).

Tabela 2

Struktura gospodarstw wg działalności rolniczej [%]

Typy działalności rolniczej	Rok	
	2004	2010
Uprawy polowe	29,99	40,68
Uprawy ogrodnicze	0,92	0,80
Uprawy trwałe	1,04	0,60
Krowy mleczne	6,11	7,21
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych)	7,96	9,52
Zwierzęta ziarnożerne	11,07	7,92
Mieszane	42,91	33,27

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

O ponad 10% wzrosła ilość gospodarstw nakierowanych wyłącznie na produkcję roślinną, nieznacznie (ok. 1%) wzrósł udział gospodarstw z hodowlą krów mlecznych oraz gospodarstw prowadzących hodowlę w systemie wypasowym. Zmniejszył się o ok. 10% udział gospodarstw prowadzących zarówno produkcję roślinną, jak i hodowlę zwierząt, tzw. typ mieszany, oraz o ok. 3% gospodarstw o typie działalności zwierzęta ziarnożerne. Podstawową przyczyną tych zmian jest zmniejszenie się opłacalności hodowli zwierząt na rzecz produkcji roślinnej oraz konkurencja producentów zagranicznych.

Poza udziałem w strukturach interesujące jest, czy w ciągu 7 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej uległo zmniejszeniu zróżnicowanie gospodarstw pod względem wskaźników ekonomicznych, czy raczej zróżnicowanie uległo powiększeniu. By odpowiedzieć na to pytanie wykorzystano przedziały ufności dla wartości średnich z prawdopodobieństwem 0,95, a przede wszystkim ich rozpiętości. Zmniejszanie się rozpiętości przedziałów będzie świadczyło o procesie konwergencji, zwiększanie o dywergencji wskaźników. W tabelach przedstawiono rozpiętości przedziałów dla poszczególnych lat, natomiast w analizie bezpośrednio porównano rok początkowy (2004) oraz 2010 rok (ze względu na ograniczoną objętość opracowania) (tab. 3).

Tabela 3
Rozpiętości przedziałów ufności dla gospodarstw ogółem

Mierniki	Jednostki	Rok						
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną	tys. zł/ /AWU*	5,2	10,0	5,5	6,2	8,0	7,2	7,8
Wielkość ekonomiczna	ESU	8,3	9,1	15,8	9,2	12,6	7,6	6,6
Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia	tys. zł	48,3	51,0	87,2	43,3	60,3	36,3	31,4
Produkcja ogółem	tys. zł	204,2	267,5	205,9	270,8	395,2	259,1	230,7
Produkcja roślinna	tys. zł	71,1	93,0	148,5	86,5	124,2	91,6	85,4
Produkcja zwierzęca	tys. zł	42,1	41,8	763,5	41,0	62,7	32,7	32,7

*AWU (ang. Annual Work Unit) jednostka przeliczeniowa pracy ogółem; AWU = 2200 godz./rok.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Analiza danych zawartych w tabeli nie daje jednoznacznej odpowiedzi, czy gospodarstwa są bardziej czy mniej zróżnicowane. Z sześciu analizowanych mierników trzy wykazują konwergencję gospodarstw, a trzy tendencję przeciwną. Wskaźniki wskazujące na konwergencję to: standardowa nadwyżka bezpośrednia, wielkość ekonomiczna oraz wartość produkcji zwierzęcej. Wskaźniki wskazujące na dywergencję to: wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną, wartość produkcji ogółem oraz wartość produkcji roślinnej. Dla wartości dodanej netto na osobę pełnozatrudnioną rozpiętość przedziału ufności w 2004 roku wynosiła ok. 5 tys. zł, a w 2010 roku ok. 8 tys. zł. Dla wielkości ekonomicznej zaszła tendencja odwrotna. W 2004 roku rozpiętość przedziału ufności wynosiła ok. 8,3 ESU, a w 2010 roku ok. 6,7 ESU. Według tej ostatniej miary można stwierdzić, że zmniejsza się zróżnicowanie między gospodarstwami rolnymi. Podobny wniosek można wyciągnąć, analizując standardową nadwyżkę bezpośrednią.

Ponieważ powyższa analiza dotyczy gospodarstw ogółem, bardziej szczegółowej analizie dokonano na poziomie poszczególnych typów działalności rolniczej (tab. 4).

Analiza zróżnicowania gospodarstw według poszczególnych typów działalności mierzona wielkością ekonomiczną gospodarstwa rolnego nie potwierdziła ogólnej tendencji konwergencji. Dwa typy działalności rolniczej w okresie 7 lat nie zwiększyły zróżnicowania, bądź w niewielkim stopniu. Są to krowy mleczne – z 1,74 ESU w 2004 roku na 2,11 ESU w 2010 roku, oraz zwierzęta ziarnożerne – z 5,89 ESU w 2004 roku do 5,71 ESU w 2010 roku.

Tabela 4

Rozpiętości przedziałów ufności dla wielkości ekonomicznej gospodarstw [tys. ESU]

Typy działalności rolniczej	Rok						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uprawy polowe	11,79	11,58	16,54	13,72	13,13	9,37	13,69
Uprawy ogrodnicze	2,28	8,04	7,13	5,21	5,29	5,29	15,48
Uprawy trwałe	1,95	2,07	2,09	3,90	3,85	2,91	4,52
Krowy mleczne	1,74	1,85	1,79	1,71	2,33	2,63	2,11
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych)	3,70	5,39	4,49	3,98	5,53	3,02	9,11
Zwierzęta ziarnożerne	5,89	4,12	6,23	5,46	5,75	4,03	5,71
Mieszane	3,79	5,60	4,30	3,99	11,26	5,26	6,91

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Największa dywergencja wystąpiła w uprawach ogrodniczych. Rozpiętość przedziału ufności zwiększyła się ponad sześciokrotnie – z 2,28 ESU w 2004 roku do 15,48 ESU w 2010 roku. W pozostałych typach działalności rolniczej również obserwowane jest zwiększenie zróżnicowania wielkości ekonomicznej, choć w znacznie mniejszym stopniu.

Jednym z mierników dochodu na osobę jest wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną. Jest to miernik uwzględniający jednostkę przeliczeniową pracy w gospodarstwie (tab. 5).

Tabela 5

Rozpiętości przedziałów ufności dla wartości dodanej netto na osobę [tys. zł/AWU]

Typy działalności rolniczej	Rok						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uprawy polowe	6 761	15 978	8 827	8 232	11 472	9 894	10 039
Uprawy ogrodnicze	1 841	3 120	2 890	2 696	1 931	2 502	2 112
Uprawy trwałe	1 293	2 271	4 957	4 956	5 565	2 196	1 456
Krowy mleczne	1 632	1 527	1 944	1 943	2 420	2 617	3 087
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych)	2 541	5 755	2 911	2 910	2 997	2 048	2 968
Zwierzęta ziarnożerne	3 562	4 237	3 030	3 030	3 248	3 584	3 928
Mieszane	2 723	2 432	3 493	3 493	2 749	2 688	3 213

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Miernik ten we wszystkich typach gospodarstw wykazywał dywergencje. Wzrost zróżnicowania wynosił od ok. 200 zł do 3 tys. zł na jednostkę przeliczeniową pracy. Najmniejszy wzrost zróżnicowania wystąpił dla typów działalności uprawy trwałe i uprawy ogrodnicze, natomiast największy dla upraw polowych.

Wartość produkcji ogółem gospodarstwa rolnego obejmuje produkcję roślinną, zwierzęcą i pozostałą. Dla trzech typów działalności rolniczej zróżnicowanie między gospodarstwami uległo zmniejszeniu: uprawy trwałe, krowy mleczne, zwierzęta ziarnożerne. Dla typu mieszane nastąpił niewielki wzrost zróżnicowania. Pozostałe dwa typy działalności zanotowały znaczny wzrost zróżnicowania: uprawy polowe o ok. 5 tys. zł, a zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych) o ok. 19 tys. zł (ok. 50% wzrostu) (tab. 6).

Tabela 6

Rozpiętości przedziałów ufności dla wartości produkcji [tys. zł]

Typy działalności rolniczej	Rok						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uprawy polowe	124,8	165,2	208,4	161,4	182,4	144,4	129,8
Uprawy ogrodnicze	26,1	54,1	52,1	40,6	56,5	61,2	82,3
Uprawy trwałe	81,0	77,6	57,4	15,3	13,2	11,0	11,3
Krowy mleczne	18,7	19,4	20,7	22,4	37,1	33,8	12,7
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych)	40,7	51,9	39,7	36,6	60,5	24,1	59,7
Zwierzęta ziarnożerne	63,3	54,1	1805,6	55,8	52,5	36,7	33,8
Mieszane	38,0	52,3	44,9	45,1	123,7	41,6	39,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Bardzo ważne zarówno dla poprawy sytuacji dochodowej w rolnictwie, jak i dla zmiany stosunku polskich rolników do UE było zastosowanie uproszczonej formuły podziału płatności bezpośrednich. Płatności bezpośrednie, chociaż powszechnie dostępne, okazały się czynnikiem silnie różnicującym sytuację ekonomiczną gospodarstw [Wilkin 2007].

Wnioski

Na podstawie analizy gospodarstw rolnych regionu nadmorskiego z wykorzystaniem zmiennych SMG, wielkości ekonomicznej, wartości dodanej netto na osobę pełnozatrudnioną oraz wartość produkcji ogółem, produkcji zwierzęcej

i roślinnej nie udało się jednoznacznie zweryfikować stawianej tezy, że działania WPR spowodowały konwergencje gospodarstw rolnych w regionie.

Dla gospodarstw rolnych ogółem wskaźniki wskazujące na konwergencję (K) to: standardowa nadwyżka bezpośrednia oraz wielkość ekonomiczna gospodarstwa. Na dywergencję (D) wskazują: wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną oraz wartość produkcji ogółem.

Dla gospodarstw rolnych analizowanych według poszczególnych typów działalności odpowiedzi wskazywały na dywergencje wskaźników gospodarczych (tab. 7).

Tabela 7

Zestawienie wyników analiz

Typy działalności rolniczej	Miernik Measure			
	Wielkość ekonomiczna	Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną	Produkcja ogółem	Dopłaty do działalności operacyjnej
Uprawy polowe	D	D	D	D
Uprawy ogrodnicze	D	D	D	D
Uprawy trwałe	D	D	K	D
Krowy mleczne	D	D	D	D
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym (bez krów mlecznych)	D	D	D	D
Zwierzęta ziarnożerne	K	D	K	D
Mieszane	D	D	D	D

Źródło: Opracowanie własne.

Mimo poprawy sytuacji dochodowej rolników i wzrostu dopłat bezpośrednich osłabiony został przepływ ziemi pomiędzy gospodarstwami, a tym samym ograniczone zmiany strukturalne w rolnictwie. W ramach wybranych wskaźników wykazano coraz większe zróżnicowanie gospodarstw, a więc nie potwierdzono tezy o konwergencji gospodarstw rolnych regionu nadmorskiego.

Literatura

- GORAJ L., 2010: *Przestrzenne zróżnicowanie produkcji towarowej gospodarstw rolnych w Polsce*, Opinie i Ekspertyzy OE-149, Warszawa.
- Kierunki rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście realizacji celów określonych w przygotowywanych obecnie dokumentach strategicznych*, 2010, ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez zespół ekspertów Instytutu Eko-

- nomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego, Warszawa.
- KUKUŁA K., 2003: *Elementy statystyki w zadaniach*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- MUSIAŁ W., 2010: *Determinanty rozwoju rolnictwa w regionach rozdrobnionych strukturalnie*, Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 2, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Warszawa-Poznań-Szczecin.
- Obszary wiejskie w Polsce*, 2011: wyd. GUS, Warszawa, Olsztyn.
- Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego do roku 2015*.
- WIATRAC A.P., 2010: *Analiza kierunków rozwoju obszarów wiejskich w UE oraz uwarunkowań ich zmian*, Zeszyty Naukowe nr 150 UE Poznań, Poznań, s. 160–175.
- WILKIN J., 2007: *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne*, (referat na VIII Kongresie Ekonomistów Polskich „Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju”, 29–30 listopada 2007).
- ZIĘTARA W., 2008: *Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa*, Roczniki Nauk Rolniczych, t. 94, z. 2, SERiA G., Warszawa, s. 80–94.

Farms in the Coastal Region – Convergence or Divergence

Abstract

The process of modernization of agriculture under the Common Agricultural Policy has in view, among other things, the creation of economically stable and competitive farms. The aim of this paper is to verify the thesis that Poland's membership in the European Union, implying a change in agricultural conditions, has resulted in diminishing the differences between farms. As a measure of diversification, confidence intervals for expected values were adopted. To assess the degree of differentiation in the farms' development, the following criteria were applied: economic size of farms, net value added per a full-time employee, value of production, subsidies for operations. The number of farms over 16 ESU decreased, whilst the number of farms below the 8ESU increased. The research into farms, categorized by economic size, revealed increased diversity in terms of economic size and net value added per person. The production value showed decreased diversification of such agricultural activities as permanent crops and grain-fed animals.

